

**BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINING IJODIY TASAVVURINI
GEOMETRIK MASALALAR ORQALI RIVOJLANTIRISH**

Karimova Kunduz Ruzibayevna,
Urganch davlat pedagogika instituti, dotsent (PhD)
q_karimova@mail.ru

Egamberdiyeva Gulmira Shavkatovna,
Urganch davlat pedagogika instituti, o'qituvchi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18445134>

Annotatsiya. Ushbu maqolada geometrik masalalarni qo'llash orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy tasavvurlarini rivojlantirishning asosiy yondashuvlari va usullari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, boshlang'ich sinf o'quv jarayonida geometrik masalalardan maqsadli foydalanishning pedagogik imkoniyatlari o'rganilgan bo'lib, bunday geometrik masalalar bilan ishlashda muammoli topshiriqlardan foydalanish, ko'rgazmali-amaliy va ijodiy usullardan foydalanish o'quvchilarning bilishga bo'lgan qiziqishini oshiradi, mustaqil fikrlashi va matematik tafakkurini rivojlantiradi.

Kalit so'zlar: o'quvchi, masala, geometrik masala, tasavvur, shakl, kreativ, fikrlash, vazifa.

Аннотация. В статье рассматриваются основные подходы и методы развития творческого воображения учащихся начальных классов посредством использования геометрических задач. Кроме того, анализируются педагогические возможности целенаправленного применения геометрических задач в образовательном процессе начальной школы. Показано, что использование проблемных заданий, наглядно-практических и творческих методов при работе с геометрическими задачами способствует повышению познавательного интереса учащихся, развитию их самостоятельного мышления и математического мышления.

Ключевые слова: ученик, задача, геометрическая задача, воображение, фигура, задание, креативность, мышление, учебная задача.

Abstract. The article discusses the main approaches and methods for developing the creative imagination of primary school students through the use of geometric problems. In addition, the pedagogical potential of the purposeful application of geometric problems in the primary school educational process is analyzed. It is shown that the use of problem-based tasks, visual-practical and creative methods when working with geometric problems contributes to increasing students' cognitive interest and to the development of their independent thinking and mathematical thinking.

Keywords: learner, problem, geometric problem, imagination, shape, creativity, thinking, task.

Kirish. Boshlang'ich maktab davri o'quvchi tasavvurining maqsadli rivojlanishi uchun qulay davr hisoblanadi, chunki aynan shu davrda vizual fikrlash, fazoviy tushunchalar va tasvirlarni o'zgartirish qobiliyati faol rivojlanadi. Shu munosabat bilan yuqori rivojlanish salohiyatiga ega va ijodiy elementlarni ta'lim faoliyatiga integratsiya qilish imkonini beruvchi geometrik masalalardan foydalanish alohida qiziqish uyg'otadi.

Adabiyotlar tahlili. Tasavvurni rivojlantirishning nazariy asoslari L.S.Vigotskiy asarlarida yaratilgan. Olim o'zining "Bolalik davridagi tasavvur va ijod" asarida tasavvur bolaning faol ishtiroki orqali rivojlanib, bilim olish bilan chambarchas bog'liqligini ta'kidlagan. L.S.Vigotskiyning [1] fikricha, to'g'ri tashkil etilgan o'quv jarayoni

o'quvchilarning ijodiy tasavvurlarini rivojlantirishni maqsadli ravishda rag'batlantirishi mumkin.

Pedagogika fanida tafakkur va tasavvurni rivojlantirishda geometrik materialning imkoniyatlari M.A.Bantovaning "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi" [2], L.F.Tixomirovaning "Boshlang'ich maktabda matematika. O'quv o'yinlari, vazifalari, mashqlari" [3] ilmiy ishlarida ochib berilgan. Mualliflarning ta'kidlashicha, figuralarni o'zgartirish, modellashtirish va qurishga asoslangan geometrik masalalar fazoviy va tasavvuriy fikrlashni rivojlantirishga, shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy tasavvurni shakllantirishga yordam beradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda nazariy tahlil, pedagogik kuzatuv, taqqoslash va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy tasavvurini rivojlantirishda geometrik masalalarning ta'sirini aniqlash maqsadida muammoli va ijodiy topshiriqlar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar tahlil qilindi. Shuningdek, didaktik o'yinlar va ko'rgazmali-amaliy faoliyat natijalari o'rganilib, o'quvchilarning bilish faolligi va tafakkuridagi o'zgarishlar baholandi. Olingan natijalar tizimlashtirilib, ilmiy xulosalar chiqarildi.

Tahlillar va natijalar. Tasavvur bu ilgari idrok etilgan tasvirlar asosida yangi tasvirlarni yaratishning aqliy jarayoni. Tasavvur bu voqelikning yangi, notanish kombinatsiyalar va aloqalarda aks etishi; u idrok va fikrlash, fikrlash va xotira o'rtasida o'rta o'rinni egallaydi. Boshlang'ich maktab o'quvchilarida fazoviy tasavvurni rivojlantirish tafakkurning asosiy ustunlaridan biridir, chunki ichki tasvirlar va ularning mazmuni oddiy xotiradan mavhum fikrlashgacha bo'lgan aqliy jarayonlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Tasavvur insonlarga xosdir; u ularga real dunyodan vaqt va makonda o'tish imkonini beradi, bu ularga o'z ishlarining tayyor mahsulotini amaliy faoliyatda tasavvur qilish va amalga oshirish imkonini beradi. Ma'lumki, insonning moddiy va ma'naviy madaniyati tasavvur va ijodkorlik mahsulidir.

Tasavvur bu diqqat, xotira, idrok, fikrlash va nutqdan ajralmasdir. Tasavvur yangi fikrlar va tasvirlar ongda allaqachon mavjud bo'lgan narsalardan, ayniqsa tahlil va sintez orqali paydo bo'ladi. Tasavvur bola hayotida muhim rol o'ynaydi. Bir tomondan, u his-tuyg'ularni uyg'otadigan fantaziyani rivojlantiradi, ikkinchi tomondan esa vaqt va makon cheklovlarini olib tashlaydigan dunyoni tushunish usulini taqdim etadi. Shuning uchun o'qituvchilar tasavvurni faollashtirishga qaratilgan aniq vazifalarni tanlashlari kerak. Bu vazifalar vizual, og'zaki, chizma va boshqalar bo'lishi mumkin.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining geometrik masalalar orqali ijodiy tasavvurini rivojlantirish nostandart vazifalar, burilishli masalalar va ixtirochilik muammolarini yechish kabi usullardan foydalanish orqali mumkin. Bularning barchasi o'quvchilarni bir nechta yechimlar, qo'shimcha konstruksiyalar va noan'anaviy yondashuvlarni izlashga undaydi, geometriyani zerikarli yodlashdan vizualizatsiya va ijodiy fikrlashning hayajonli

jarayoniga aylantiradi. Psixologik va pedagogik tadqiqotlarda ijodiy tasavvur shaxsning yangi obrazlar yaratish va mavjud tajribani faoliyat orqali o'zgartirish qobiliyati sifatida qaraladi. L.S.Vigotskiyning [1] fikriga ko'ra, tasavvur ijodiy faoliyatning eng muhim mexanizmi bo'lib, bolaning fikrlash va amaliy faoliyati bilan chambarchas bog'liqdir.

Boshlang'ich maktab yoshi vizual-majoziy va vizual-faol fikrlashning jadal rivojlanishi bilan tavsiflanadi, bu esa ta'lim faoliyati jarayonida ijodiy tasavvurni shakllantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

Boshlang'ich maktab o'quvchilarining intellektual rivojlanishining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bu muvaffaqiyatli o'quv va kognitiv faoliyatning eng muhim asosi bo'lgan ijodiy tasavvurdir.

Matematika fani, xususan, uning geometrik komponenti ijodiy tasavvurni rivojlantirish uchun muhim imkoniyatlarni o'z ichiga oladi. Geometrik masalalar fazoviy tushunchalarni, xayoliy fikrlashni, shakllarni tahlil qilish va o'zgartirish qobiliyatini rivojlantirishga, mavjud bilimlar asosida yangi tasvirlarni yaratishga yordam beradi. Turli xil geometrik topshiriqlardan foydalanish o'quvchilarning tafakkurini rag'batlantirish, ularning o'quv jarayoniga qiziqishini oshirish imkonini beradi.

Boshlang'ich sinflar uchun beriladigan topshiriqlarni shunday tanlash kerakki, topshiriq har bir o'quvchi uchun tushunarli va o'rganilgan bilimlariga mos bo'lsin. Geometrik masalalar oqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy tasavvurlarini quyidagicha topshiriqlar orqali rivojlantirish mumkin:

1. Geometrik shakllar bilan ishlash: Bu usul boshlang'ich sinflarda geometrik masalalarni yechishning eng samarali usullaridan biridir. Bu tasavvurni va moslashuvchan fikrlashni rag'batlantiradigan shaklning shakli, o'lchami va holatini (aylanish, simmetriya, ajratish, qo'shish) o'zgartirishni o'z ichiga oladi.

1-topshiriq: Har bir figuraning tarkibiy qismlarini toping.

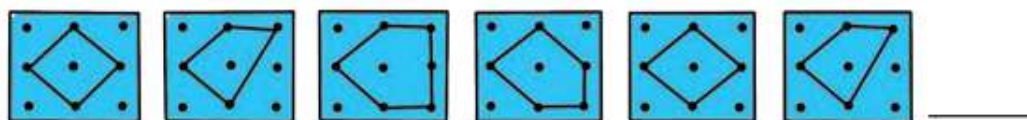

2. Didaktik o'yinlar: O'yin asosidagi ta'lim shakllari o'quv jarayonini yanada qiziqarli qiladi va matematik tasavvurlarni o'yin jarayonida shakllantirishga yordam beradi. L.S.Vygotskiyning [1] fikricha, o'yin kichik maktab yoshida yetakchi faoliyat turi bo'lib, o'yin orqali o'quvchining aqliy rivojlanish vujudga keladi, aynan shu davrda

tafakkur va tasavvurning yangi usullari shakllanadi. Didaktik o‘yinlardan ta’lim jarayonida foydalanish g‘oyalari V.V.Davidovning [4] ilmiy ishlarida o‘z aksini topgan. U o‘quvchilarda nazariy tafakkurni rivojlantirishda o‘quv-o‘yin xarakteridagi vazifalarning muhim ahamiyatga ega ekanini ta’kidlagan. Didaktik o‘yinlar davomida boshlang‘ich sinf o‘quvchilari abstrakt matematik tushunchalarni osonroq o‘zlashtiradilar, chunki ta’lim olishning dastlabki davrida ular ko‘rgazmalilikka, amaliy harakatga va emotsional idrokka tayanadi. Boshlang‘ich maktab amaliyotida mantiqiy tafakkur va tasavvurni rivojlantirishga yo‘naltirilgan matematik didaktik o‘yinlar keng qo‘llaniladi.

3. Ijodiy fikrlashga yo‘naltirilgan topshiriqlar: Bolalarga qonuniyatlarni mustaqil ravishda izlash yoki berilgan geometrik shakl asosida savollarni shakllantirishni taklif etish orqali ularni ijodkorlikka undash mumkin.

2-topshiriq: Berilgan ketma-ketlikdagi keying shaklni aniqlang.

Yechish:

Fazofiy shakllarni o‘rgatish jarayonida o‘quvchilar fazoviy tasavvurini rivojlantirish uchun ularga kub, piramida, to‘g‘ri burchakli parallelepipedni plastilin va cho‘plar yordamida yasashni taklif qilish mumkin.

Bunday yasashni amalga oshirish orqali o‘quvchilarga shakllardagi plastilinlar o‘rni shaklning uchlarini, cho‘plarning o‘rni esa qirralarini anglatishini o‘rgatish mumkin. Bunday yondashuvlar geometriyani o‘rganishni shunchaki yodlash jarayoni emas, balki izlanish va kashf etishga asoslangan ijodiy jarayonga aylantiradi. Bu esa bevosita kichik maktab o‘quvchilarining tasavvuri va kreativligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunday topshiriqlar bilan ishlash jarayonida o‘quvchilar nafaqat asosiy geometrik tushunchalarni o‘zlashtiradilar, balki masala shartlarini tahlil qilish, sabab-oqibat bog‘lanishlarini aniqlash, gipotezalar ilgari surish va nostandart yechimlarni topishni ham o‘rganadilar. Ko‘rgazmali vositalar hamda geometrik materiallar bilan amaliy harakatlar konkret-obrazli tafakkurdan abstrakt tafakkur elementlariga o‘tishni ta’minlaydi, bu esa boshlang‘ich ta’lim bosqichida ayniqsa muhimdir.

Muammoli geometrik topshiriqlar o'quvchilarning bilish jarayoniga faol jalb etilishiga sharoit yaratadi, ularni izlanishga, taqqoslashga va umumlashtirishga undaydi. Bunday topshiriqlarni mustaqil bajarish o'z faoliyatini rejalashtirish, mulohazalar jarayonini nazorat qilish va olingan natijani baholash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Natijada geometrik obrazlarni o'zgartirish, vaziyatlarni modellashtirish va olingan bilimlarni yangi o'quv sharoitlarida qo'llash qobiliyatida namoyon bo'ladigan ijodiy tasavvur shakllanadi. Shu tariqa, boshlang'ich maktab ta'lim jarayoniga ko'rgazmali, amaliy va muammoli geometrik topshiriqlarni tizimli ravishda kiritish o'quvchilarning bilish va ijodiy qobiliyatlarini kompleks rivojlantirishni ta'minlaydi, o'quv materialini o'zlashtirish samaradorligini oshiradi hamda ta'limning keyingi bosqichlarida geometriyani o'rganishga bo'lgan qiziqishni shakllantiradi.

Demak, boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy tasavvurini geometrik masalalar orqali rivojlantirish zamonaviy boshlang'ich ta'limning muhim va istiqbolli yo'nalishlaridan biridir. Tahlil qilish, o'zgartirish va geometrik obrazlarni konstruksiyalashga yo'naltirilgan geometrik masalalar obrazli va fazoviy tafakkurni shakllantirish, shuningdek, kichik maktab o'quvchilarining ijodiy faolligini namoyon etish uchun qulay sharoit yaratadi.

Xulosa. Geometrik masalalar bilan ishlashda muammoli, ko'rgazmali-amaliy, izlanish va ijodiy usullardan maqsadga yo'naltirilgan holda foydalanish o'quvchilarning bilishga bo'lgan qiziqishini oshiradi, mustaqillik va tafakkur moslashuvchanligini rivojlantiradi. Bunday topshiriqlarni boshlang'ich maktabning ta'lim jarayoniga kiritish ta'lim samaradorligini oshiradi va bolaning shaxsini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi. Nazariy tahlil natijalari geometrik masalalarni kichik maktab o'quvchilarining ijodiy tasavvurini rivojlantirish vositasi sifatida tizimli va metodik jihatdan asoslangan holda qo'llash maqsadga muvofiq ekanini tasdiqlaydi hamda bu yondashuv boshlang'ich sinf o'qituvchilari amaliyotida foydalanilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Л.С.Выготского. Воображение и творчество в детском возрасте. М.: «Государственное издательство РСФСР», 2020.
2. М.А.Бантова. Методика преподавания математики в начальной школе. Москва: издательство Просвещение. 1984.
3. В.Г.Коваленко. Дидактические игры на уроках математики. Москва, 1990г.
4. В.В.Давыдов. Психологическое развитие в младшем школьном возрасте. М.: Мысль, 2000.
5. В.В.Давыдов. Учебная деятельность и развивающее обучение. М.: Педагогика, 1990 (под ред. В. В. Давыдова).
6. Л.Ф.Тихомирова. Математика в начальной школе. Развивающие игры, задания, упражнения. Москва, 2001-2003г.
7. Л.У. Уринбаева. Математика 3 класс учебник. Ташкент, 2022г.
8. <https://nsportal.ru/detskiy-sad/matematika/2020/04/09/skazki-pro-geometricheskie-figury>